

DOĞU VE BATI MİTOLOJİLERİNDE HAYVAN MOTİFİ

I. Memeli Hayvanlar

Altan ARMUTAK*

Animal Paterns in the Eastern and Western Mythologies

I. Mammals

Summary: Zoomorphism and anthropomorphism are important developmental stages of religion in mankind history. Humans who were once considering animals as gods, gradually declared themselves as gods. At these stages, animals are the most important patern of mythological values created by human thought. Human-animal and animal-human differentiations and transitions are the most seen events in the mythology of various human populations. In this study, the trip in mythological history of 19 mammals which are important for veterinary medicine is presented and human-animal relationship untill the monotheist religions was tried to be considered and evaluated mythologically.

Key words: Mythology, Mammals, Religion, Antic, God.

Özet: Zoomorfizm ve antropomorfizm, insanlık tarihinde dini düşüncenin gösterdiği önemli gelişim evreleridir. Önceleri hayvanları tanrı kabul eden insanlar, zamanla kendilerini tanrı olarak ilan etmişlerdir. Bu aşamalarda, insan düşüncesinin oluşturduğu mitolojik zenginliğin en önemli motifini hayvanlar şekillendirir. Çeşitli toplumların mitolojilerinde, hayvan-insan ve insan-hayvan değişimleri ve geçişlerine çok sık rastlanılır. Bu çalışmada veteriner hekimliği yönünden önem taşıyan 19 memeli hayvan türünün mitoloji tarihi içerisindeki yolculukları verilerek, insan-hayvan ilişkileri, tek tanrı dinler aşamasına değin mitolojik boyutta yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: .Mitoloji, Memeli Hayvanlar, Din, Antik, Tanrı.

GİRİŞ

Dinler tarihinde animizm ve totemizm birbirlerinden ayrılmayan ve birbirlerinin içinden doğmuş ve gelişmiş düşünce ürünleridir (1,3,4). İnsan, totem olarak kabul ettiği varlığın içinde zamanla, kutsal bir ruhun (anima) yaşadığına inanmıştır. Hayvan tapımı da bu totem anlayışından köken alan oldukça eski bir inanıştır (1,4,22). Birçok toplum hayvanları kutsal ya da bazı yörelerde ise doğrudan tanrı olarak kabul etmiş ve özellikle Eski Mısır bu konuda çok zengin bir kaynak oluşturmıştır (1,4,22,26).

İlk insanlar, yaşadıkları çevredeki hayvanların gücünden ve onların yırtıcılıklarından başlangıçta ürkmüşler, bu ürküntü bir süre sonra hayranlığa dönüşmüş ve sonuçta hayvanlara tapınma şeklini almıştır. Bu dönem, insanoğlu'nun hayvanın üstünlüğünü kesin olarak kabul ettiği bir dönemdir ve "zoomorfik dönem" (hayvan biçimli tanrılar dönemi) olarak adlandırılır (22).

*: İ. Ü. Veteriner Fakültesi Morfoloji Anabilim Dalı / Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Bilim Dalı, Avcılar / İstanbul.

Bir hayvanın tanrı olarak algılanabilmesi, hayvanın gücü ve hayvanın sevimliliği şeklinde iki temel ilkeye dayanır. Nitekim bu dönemde sadece güçlü ve yırtıcı hayvanlar değil, geyik gibi sevimli hayvanlar da tanrılığa yükseltilmişlerdir. Ancak bunlar her zaman azınlıktadır (22).

Bunu izleyen süreçte, gelişen ve büyüyen uygarlık ile toplumsal yaşamdaki insan lehine olan farklılaşmalar, zoomorf tanrı inancını geriletmiş ve sonuçta yarı hayvan-yarı insan yeni tanrılar türemiştir. Bu tanrılar, hayvanın gücü ve çevikliğiyle insanın zeka ve ihtirasının birleştiği "sfenks" özellikte varlıklardır (22).

Bu evreden sonra ise tanrı tümüyle insan biçiminde düşünülür. Gerek gördükleri zaman bu tanrılar, hayvan biçimine dönüşerek o hayvanın fiziksel yapısının gereği olan güç ve çevikliği kendi arzuları doğrultusunda kullanırlar. Ancak, ne olursa olsun artık bu evrede tanrı bir insandır ya da insan biçimlidir (antromorfik dönem) ve hayvanlara hükmeder (1, 22).

Hintlilerin kutsal kitaplarından Upanişadlar'da bir öykü vardır (2):

"Ulu Tanrı açlık ve susuzluk verdi. O zaman tanrılar ona "bize yaşayabileceğimiz ve beslenebileceğimiz bir yer ver " dediler. Tanrı bir boğa yarattı. "Yeterli değil" dediler. Bir at yarattı. "Yeterli değil" dediler. Sonunda bir insan yarattı. "Şimdi iyi yaptın" dediler. Tanrılar tatmin olduklarından dolayı, insan bütün diğer yaratıkların efendisi olarak kabul edildi. Ulu Tanrı, diğer tanrılara "Yerlerinizi alın" dedi..."

Burada da anlatıldığı gibi, korku ve hayranlık dönemlerini geride bırakan insanoğlu, zekası ve zekasının ürünü olan uygarlığı aracılığıyla hayvanlara hükmetmeye başlamış ve başlangıçta tanrı olarak kabul ettiği hayvanın tanrısı artık kendisi olmuştur.

Mitoloji; insanlık tarihinde uzun bir dönem tanrı olarak kabul edilmiş hayvanların motifleri yönünden son derece zengin bir kaynaktır. Bu mitolojik öykülerde sıklıkla biçim değiştirme, yani hayvan-insan ve insan-hayvan geçişleri ya da değişimleri vardır. Sonuçta her kültürün mitolojisinde, hayvanların değişik biçimlerde ve oranlarda da olsa mutlaka yer aldığı görülür (9, 15, 17, 33, 36).

Bu çalışmada, polyteist (çok tanrıcı) dinlerin mitolojilerinde önemli yer tutan memeli hayvan motifleri incelenerek, insan-hayvan ilişkilerinin kökenleri ve gelişimleri ortaya konulmaya çalışılmış ve tarihin en eski, karanlık devirlerinden başlayarak tek tanrıcı dinler aşamasına değin, mitolojik boyutta insan-hayvan ilişkileri değerlendirilmiş ve günümüze ulaşabilen olası etkileri yorumlanmıştır.

Materyal ve Metod

Araştırmanın materyalini mitoloji konulu Türkçe, çeviri ve yabancı dillerde yazılmış yayınlar oluşturmuştur. Buradan elde edilen doğu ve batı mitolojilerine ait bilgiler, hayvan türlerine göre sınıflandırılmış ve araştırmanın bu ilk bölümünde çoğu, veteriner hekimliği uygulamaları yönünden de önem arz eden 19 tür memeli hayvana ait mitolojik bilgiye ve yoruma yer verilmiştir.

Bulgular

At

Yunan mitolojisi de en az diğ er mitolojiler kadar at konusunda zengin motiflere sahiptir. Denizler tanrısı Poseidon, denizlerin dibindeki muhteşem sarayında yaş ar. Atinalılara büyük bir bağış yapmak istediğı bir gün, elindeki  atal asayı yere saplar ve yarılan topraktan kişneyerek ve şahlanarak bir at çıkar (28). Poseidon, arabasını dalgaların üzerinde çeken altın yeleli atlar besler (38). Ancak, ilk atın bir deniz tanrısı aracılığıyla oluşumu, zaman içerisinde tanrı Poseidon'a kayalıkların tepesinden denize atılmak suretiyle at kurban edilmesi geleneğinin yerleşmesine neden olur (28). Yunan mitolojisinde çok önem verilen tanrı Poseidon'un at biçiminde insan ayaklı ve denizi simgeleyen mavi yeleleri olan Arione adında bir de oğlu vardır (22,38). Yunan mitolojisinde konuşabilen ve inanılmaz derecede hızlı koşabilen Areion adlı bir at vardır. Bu at, aygır kılığındaki tanrı Poseidon'un, kısrak biçiminde saklanan toprak tanrıçası Demeter ile  iftleşmesinden meydana gelmiştir (14). Yunan mitolojisinin önemli bir motifi de kanatlı at "Pegasos"tur. Pegasos, Medusa adlı bir kadının kafası kesildikten sonra toprağı a an kandan oluşmuştur. Tanrıça Athena onu doğıar doğımaz, sanat perileri Musa'lara b y tmeleri için vermiştir. Bu nedenle Pegasos, sanatçıların hayal gücünü simgeler ve ozanlarca ilham perisi olarak kabul edilir. Tanrılar tanrısı Zeus, sonunda Pegasos'u, gökte bir yıldız yapar (9,22).

Yunan mitolojisinde at, tanrıça Artemis'in sembolü olarak kabul edilir ve kutsal olarak kabul edilir (Folkways). Ayrıca, at kulaklı, at kuyruklu, at ayaklı yarı insanlar vardır ki, bunlara Satyr adı verilir. Yaşlıları ise, Silen adını alır (9,22,33).

Bunların dışında yunan mitolojisinde özel öneme sahip, Centaur'lar (At-adam) vardır. Bunlar yarı insan-yarı at biçimli yaratıklardır. Başları, göğüsleri ve kolları, kimi zamanda  n bacakları insan gibidir. Karınlarından arkası at biçimindedir. Yeleleri ve kuyrukları vardır. Dağılarda ve ormanlarda yaşayan bu at-adamlar, çiğ et yerler ve çoğunlukla yabani ve azgındırlar (9,22,33). Binici ile atın birleşmesinden oluşan bu yaratıklar, bir çok efsanede rol oynamışlar ve sürülerin koruyucusu k  k tanrılar olarak kabul edilmişlerdir (20,22).

Özellikle bu at-adamlardan Kheiron (Chiron) adı ile anılanı hastaları iyileştirmekte büyük  n kazanır ve hekimliğin kurucularından sayılır. At-adam Kheiron'un annesi Philyra'ya gönül veren tanrı Kronos, karısının kıskançlığından korktuğı için at kılığına girer ve Philyra ile öyle birleşir. Bu nedenle tanrı Kheiron, yarı at-yarı insan olarak doğıar. Başka bir anlatımla Philyra'nın tanrı Kronos'dan kaçmak için kısırağı dönüştüğü ve Kronos'unda bunun üzerine ona at biçiminde yaklaştığına inanılır (9,22,33). Kheiron, doğıduğı Pelion dağılarında annesi ile birlikte yaş ar ve annesi Philyra oğluna öğrencilerini yetiştirmede yardımcı olur (33). Pelion dağılarında yetişen şifalı otları toplar ve insan-hayvan hekimi olarak, öğrencilerine bunların şifalı etkilerini  ğretir. Hekimliğı yönelik tüm bilgilerini daha doğımadan Tanrı Apollon'dan edinen Kheiron, çeşitli el becerilerine de sahiptir ve Akhilleus'u

yetiştirmiş, tıp tanrısı Aesculap'a ise hekimliği öğretmiştir. Akhilleus, Kheiron'dan öğrendiği hekimlik sanatını ve edindiği ilaç bilgisini Troya Savaşında yaralılar üstünde kullanmıştır (24). Atları da çok seven Akhilleus'un, Pedasos, Balios ve Ksanthos adlı ölümsüz üç atı vardır. Akhilleus, tanrı Poseidon'un babasına armağan ettiği bu atlardan özellikle Ksanthos'a çok bağlıdır. Savaşlara Ksanthos ile katılır. Savaşlarda Akhilleus'a hep yardım eden bu ölümsüz at, bir gün dile gelerek efendisine yakında öleceğini bildirir (9).

Trakya krallarından Diomedes, ülkesine gelen yabancıları, atlarına yem olarak yedirmektedir. Antik Yunan'ın ünlü kahramanı Herakles, Diomedes'i kendi atlarına yedirerek bu vahşi töreye son verir (9).

Hintlilerin Ay tanrıçası olan Çandra'nın, hint mitolojisinde on at tarafından çekilen bir arabada oturduğu düşünülür (22).

Hititler'in Anadolu'da atı ilk evcilleştiren kavim olduğu bildirilmektedir (10,11). Ancak onların mitolojilerinde de at, Hintlilerde olduğu gibi tanrıların bir binek hayvanı olmaktan öteye gidememiştir (11).

Orta Avrupa'daki kavimlerin birçoğunda atlar, tanrı'nın gözde hayvanı olarak kabul edildiklerinden koruma altına alınmışlardır (39).

Asya Türkleri'nin destanlarında önemli bir yere sahip olan atların, bir totem olarak "12 Hayvanlı Türk Takviminde" 7. yıla adını verdiği görülür (9). şamanlığı kabul eden Türklerle Moğolların inanışlarına göre, at gökten inmiştir. Yakut Türklerine göre de kahramanların atları "Güneş Alemi"nden gelir. Bazı Türk boylarında da atların "Apsatı" adında bir tanrısı olduğundan söz edilir. Bir de kanatlı ve kürekli atlar da vardır ki; bunların hem uçarak, hem de yüzerek Kaf dağının ardındaki "Süt Gölü"nde yaşadıklarına inanılır. Hızır, ölüme çare ararken bu atları görür ama tutamaz. Nihayet "Süt Gölü"ne şarap dökerek atları sarhoş eder ve bir çiftini yakalayıp kanatlarını koparır. Bunları çiftleştirir ve böylece bunlardan at nesli türer. Bir başka efsaneye göre cins atlar, tanrılar ile ejderhalardan türemiştir. Bir başka efsaneye göre de, bir mağarada tanrıların atı bulunmaktadır. Bazı kırsaklar oraya gider, çiftleşir ve gebe kalırlar. Cins atlar işte bunlardan türer (41).

Türkistan'da gökten inmiş bakır bir at vardır. Bu at yarıya kadar toprağa gömölüdür. Haziran ayında nehirden bir at çıkar ve bu gökten inmiş bakır at ile çiftleşir (41).

Moğol kahinler, tanrılarla konuşmak için, görünmezlerden gelen bir boz ata binerek göklere çıkarlar. şamanlar da göğe çıkarken "Pura" adı verilen atları kullanırlar. At, görünmez alemlerden haber getiren, gelecek fenalıkları önceden sezen, dostu dışmanı tanıyan bir yaratıktır. Kahramanların yardımcısı ve silah arkadaşıdır. Gerekirse konuşur ve sahibine nasihatler verir. Bir Moğol inanışına göre de at uçarak, üzerindeki kahramanı cehenneme götürür ve sonra geri getirir (41).

Eşek

Yunanlılar ve Romalılar tanrı Priapos'a adarlar. Mısırlılar ise onu kötülük tanrısına benzettiklerinden sevmezler (22). Yalnızca Sümer tanrılarının eşekleri vardır (19,22). Mitolojide at kadar önem verilmemiştir.

Sığır

Asya ve Afrika kültürlerinde kutsal olduğu düşünülür. Bolluk ve güçlülük simgesi boğaya ilk olarak Sumer inançlarında ve mitolojisinde rastlanır (22). Bu motifin daha sonraki tüm inançlarda yer aldığı ve mitolojik yönden en önemli hayvanlardan biri olduğu görülür. Güç ve bolluk simgesi oluşunun yanısıra boğa, dölleme özelliği ve kuvvet yönünden de erkek gücünün simgesidir. Sumerlerde boğa, erkek-insan başlı olarak da tasarlanmıştır (22).Sumer'de bir boğa, gürleyip ayağını yere sürterse, fertilite gücünün yüksek olduğuna karar verilir (39).

Eski İran'da ise, Geus-Urvan adlı bir boğaya mitolojide önemli bir yer ayrılmıştır. Zerdüş inançlarına göre, tanrı Ahura-Mazda tarafından yaratılan ve karanlıkların ruhu Ahriman tarafından öldürülen bu boğanın, tüm hayvanların ruhunu kendisinde topladığına ve tüm yararlı hayvanların ondan türediğine inanılır (22).

Yunan mitolojisinde tanrılar tanrısı Zeus'un diğer hayvanlara dönüştüğü gibi, Europa'yı elde edebilmek için bir boğaya dönüştüğü de görülür. Yine eski Yunan'da Minos'un boğası denilen ve insan bedenli, boğa başlı bir canavar da vardır (22). Girit kralı Minos, tanrı Poseidon'dan tanrıya kurban etmek üzere denizden bir boğa çıkarmasını ister. Poseidon, krala eşsiz güzellikte bir boğa gönderir. Ancak boğa, kralın o denli hoşuna gider ki; onu sürüsünün içine katar ve onun yerine daha az dikkat çeken bir sığırı kurban eder. Poseidon, kızartılan sığır etinin kokusunu alır almaz, onun kendi hayvanı olmadığını anlar ve boğasının çılgınca bir öfkeye tutularak Girit'i yakıp yıkmasını sağlar. Kralın eşi kraliçe Pasiphae dışında tüm Girit'liler kuduran hayvandan dehşete düşerlerken, kraliçe boğaya aşık olur ve onunla bir araya gelir. Boğa bundan sonra da vahşiliğini sürdürür ve Yunanistan anakarasının yakıp yıkar. Sonunda Marathon yakınlarında öldürülür ve Girit Boğası ya da Marathon Boğası olarak adlandırılır (14).

Hitit öncesi Anadolu'da yaşayan ulusların Seris ve Hurra adını taşıyan tanrı boğaları vardır (22). Ancak bu mitolojik inançlar arasında en ilgi çekicisi hiç şüphesiz Eski Mısır'a aittir. "Apis Öküzü" adı verilen ve tanrının ruhunu taşıdığına inanılan hayvan, bu yönde çok güzel bir örnek oluşturur (22).Memphis'de kutsanan Apis Öküzü'nün, belirli bazı fiziksel özellikler taşıması gereklidir. Bu hayvanın, Memphis bölgesinin yöresel tanrısı olan Ptah'ın ruhunu taşıyıp taşımadığına ancak rahipler karar verir. Gövdesinde beyaz lekeleri olan siyah renkli bu öküzün, başında üçgen şeklinde beyaz bir işaret vardır. Bu işaret dışında, sırtında da akbabaya benzeyen bir şekil, sağ yanında hilal biçimli bir belirti ve dilinin üzerindeyse hamam böceğine benzer bir işaret bulunur. Aynı zamanda kuyruk tüylerinin de çift olması gereklidir (27).

Üstte belirtilen bu özelliklere sahip olan Apis Öküzüne, yaşadığı sürece, Memphis'deki Ptah Mabedi'nin karşısına yapılmış olan bir tapınakta çok büyük bir özen ve dikkatle rahiplerce bakılır. Gündüzleri belirli saatlerde hava alması için avluya çıkartılan kutsal öküzün her hareketinden, tapındaki rahipler bir anlam çıkartırlar. Bu hayvanın ölümü, Mısırlılar için büyük bir mateme neden olur. Ölen öküzle aynı fiziksel özelliklere sahip yeni bir öküz bulunmalıdır. Rahipler süratle kutsal işaretleri bedeninde taşıyan yeni öküzü ararlar. Yeni Apis Öküzü'nün bulunup meydana çıkarılması ise büyük sevinç gösterileriyle kutlanır (27).

Ölen Apis Öküzleri mumyalanır ve büyük bir cenaze töreniyle Sakkara'da bulunan yeraltı galerilerindeki lahitler içerisine konulur. Ölünce, tanrı İsis'den dolayı İsis-Apis olarak anılan bu hayvan için, "Serapeum" denilen tapınakta ayinler düzenlenir. Yeni bulunan Apis Öküzü, hemen ölenin yerine geçer ve bu şekilde eski totem geleneği yaşatılmış olur (27).

Ayrıca Eski Mısırlılar, gök tanrısını çok büyük bir inek olarak düşünürler ve ona "Hathor" adını verirler. Dünya onun ayakları altında durur ve karnında ise yıldızlar parlar (27).

Hint mitolojisinde ise inek en kutsal hayvandır. Veda'lar çağında ineğe tapılmış ve bunun yansıması günümüze değin ulaşmıştır. Günümüz Hindistan'ında bir ineğin öldürülmesi şiddetle günahdır. (10, 22).

Kızılderili mitolojisi sığır motifinden, özellikle boğa motifinden yana çok zengindir. Dünyanın yaratılışı da dahil bir çok mitolojik olayda boğalar rol oynar (32). Ayrıca buffalolar, Kuzey Amerika yerlilerinin çok önem verdikleri bir totemdir. Afrikalı yerliler, ruhlarının buffaloların içine girip orada yeni bir hayat bulduğuna inanırlar ve onu evrenin babası olarak kabul ederler (39).

Letonyalıların kabul edilen "Moschel" adında bir tanrı da vardır ki; bu tanrının hasta inekleri iyileştirdiğine ve sütlerini çoğalttığına inanılır (22).

Eski Türklerin 12 hayvanlı takviminde 2. yıl "Öküz Yılı" olarak anılır (10).

Domuz

Mitolojiler için domuz zengin bir motiftir. Özellikle Yunan mitolojisinde domuzla ilgili çeşitli inanışlar ve söylenceler vardır. Kral Teuthras, Bakırçay civarındaki topraklarda avlanırken karşısına ansızın bir yaban domuzu çıkar ve hayvan kendisini öldürmemesi için insan sesi çıkararak Kral'a yalvarmaya başlar. Ancak yine de Teuthras onu vurur. Vurulan domuz ölmeden önce Artemis tapınağına sığınır. Yunan mitolojisinde doğa, tamamıyla Artemis'in etkisindedir ve tanrıça Artemis, hayvanların yaşamını denetler, yabanıl olanları evcilleştirir. Homeros ondan; "Yabanıl Hayvanların Tanrıçası" diye söz eder. Artemis ayrıca, türlerin yok olmasını da önlemektedir. Kutsal domuzu öldürmesinden dolayı Kral Teuthras cüzzam hastalığı ve çılgınlık nöbetleriyle cezalandırılır ancak iyileşir (9).

Peleponnesos'taki Erymanthos Dağları'nda barınan ve çevresine korkunç zararlar veren bir domuzu yakalamak üzere Herakles yola çıkar. Krala'a domuzu canlı olarak getirmesi gereken Herakles, karlarla kaplı bir arazide bitkin düşen domuzu kıştırır ve yakalar. Kral Eurysteus, domuzu karşısında görünce, korkudan büyük bir tahıl kabının içine saklanır. Bu gülünç sahne, vazo ressamları ve heykeltıraşlarca çok sevilir ve yüzyıllar boyunca işlenir (14). Ayrıca, Tanrı Apollon, oğlunun öcünü almak için kendisini yaban domuzu haline getirir. Efes şehrinin kurulacağı yeri bir yaban domuzunun gösterdiğine inanılır (9,22,23,33,38). Kalydon kralı Oineus, bir hasat şükranı bayramında tanrıça Artemis'e kurban vermeyi unutunca, Artemis krala ceza olarak dev bir domuz gönderir. Kalydon domuzu adı verilen bu hayvanı çok sayıda kahraman yere serinceye kadar, domuz dört bir yandaki tarlaları tahrip eder (14).

Yaban domuzlarının çok olduğu Erymanthos dağlarında tanrıça Artemis de avlanmayı çok sever. Çok güzel bir tanrı olan Adonis'in Afrodit'e beslediği aşkı çekemeyen tanrıça Artemis, Adonis'in üstüne bir yaban domuzu saldırtır ve kasığından yaralanan Adonis, yarasından kanlar akarken ölür (9,21,22). Bu olayın söylencesi Sumerlerden Hititlere değin uzanmış ve bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Bir tanrıyı öldüren domuz, zamanla tüm yöre halklarının da nefret ve ilencine uğrayacaktır (12).

Domuzla ilgili söylenceler Roma'da da vardır. Romalılara göre yaban domuzu saldırgan oluşu nedeniyle kötü bir yaratıktır. Adonis'i, bir yaban domuzunun öldürdüğü söylentisinden yola çıkılırsa, Eski Yunan'dan Roma'ya geçen bu inancın Anadolu kökenli olabileceği bildirilmektedir (12).

Eski Mısır mitolojisinde domuzla yer verilmez. Domuz, Mısır'da temiz olmayan bir hayvan olarak kabul edilir. Bir domuzun yanından geçerken biri ona sürtünürse, temizlenmek için üstündekilerle beraber kendisini Nil nehrine atmalıdır. Domuz çobanları hiçbir tapınağa sokulmazlar. Hiç kimse bunlardan kız alıp vermez. Yalnızca kendi aralarında evlenebilirler. Mısırlılar, yalnızca yılda iki kez tanrılara domuz kurban ederler ve sadece bu günlerde domuz eti yerler. Bunun dışında kalan diğer dönemlerde kesinlikle domuz eti yemezler (23).

Hint mitolojisinde tanrı Vişnu, "Yaban Domuzu Vişnu" (Varaha) olarak cisimlenir. Vişnu bir kez de, dünyayı içine düştüğü sulardan kurtarmak için yaban domuzu kılığında yeryüzüne gelmiştir. Ayrıca Veda'lardaki fırtına tanrısı Ruda'nın, göklerin domuzu olduğu düşünülür. Eski Çin'de ise domuzlar, ormanların zenginliğini sembolize eder (22, 39).

Hawaii Adası yerlileri, Keoro-Eva adını verdikleri bir tanrıya, domuz kurban ederler. Anadolu'da da tanrıça Kybele'ye doğurgan oluşları nedeniyle dişi domuzlar kurban edilir (8,22). Bu olayda kurbanın bütünü tanrıya adanır ve kurban edilen domuz yakılır. Tanrıya ait olan bu kurbandan yemek yasaklanmış olup, yendiğinde günahı çok büyüktür. Belki bu yaklaşım, bir noktada domuz eti yenmesiyle ilgili yasağı açıklayıcı olabilir (8).

Antik Anadolu toplumlarının çoğunun inançlarında dişi domuz, insanların ve ekinlerin doğurganlıklarını ve üretkenliklerini simgeler. Erkek domuz ise, bazen erkek tanrıların sembolü olarak belirir. Hititlerde, domuza mitolojik bir anlam yüklenmemiş ve domuza nazaran sığır, at, koyun gibi hayvanlara daha çok önem verilmiştir (11). Ancak Sumer'lerde, domuz çok yaygın olarak bakılmış, beslenmiş ve etleri tüketilmiştir (30).

Kelt'lerde, yaban domuzu bir tanrıdır ve ancak kahramanlar tarafından yenilen bir kutlama yiyeceğidir. İskit'lerde ise her hayvan, insan bile kurban edilebilir ancak domuz asla kurban edilemez (11, 39).

Eski Türklerin "tonguz" adını verdikleri domuz, kötülen ve yerilen bir hayvan değildir. Tam tersine önem verilen bir hayvandır. Hatta domuz, 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nde 12. yılı simgelemektedir (10,41).

Koyun

Yunan mitolojisinde altın olduğuna inanılan tüylü bir koyun postu ile ilgili bir olay anlatılır. Thebai kentinde kıtlık olmuş ve kral Athamas'ın ikinci karısı, kahinleri kandırıp onlara bu kıtlığın giderilebilmesi için üvey çocuklarının kurban edilmesi gerektiğini söyletmiştir. Kral Athamas'ın ilk karısı Nebhele'den olan çocukları Phriksos ile Helle tam kurban edileceklerken annesi imdatlarına yetişerek, çocuklarını altın postlu ve kanatlı bir koçun üstüne bindirir ve Karadeniz'e doğru gönderir. Yolda giderlerken Helle, koyunun üzerinden kayıp denize düşer ve orada ölür. O günden sonra, Helle'nin denize düşerek öldüğü yer "Helles Pontos" (Çanakkale Boğazı) olarak anılır. Helle'nin kardeşi Phriksos ise koçla birlikte tanrılar tanrısı Zeus'a giderek koçu ona kurban eder ve altın postu da Zeus bir koru içerisinde saklamaya başlar (8, 22).

Eski Türklerde 12 hayvanlı takvimin 8. yılı koyuna ayrılmıştır. Koyun, sevilen ve kutsal kabul edilen bir hayvandır. Koyunu totem olarak kabul eden Türk boylarının varlığı bildirilmiştir. Bir efsaneye göre; toprağa koyun kemiği ekilecek olursa, oradan kuzular çıkar. Bu kuzuların, göbeğinin topraktan kopması için ürkütölmeleri gereklidir (34, 41).

Keçi

Tanrılar tanrısı Zeus'u çocukken Girit Adası'nda Amaltheia adlı bir keçi sütüyle besler. Sonraki efsaneler onun bir keçi değil, bir peri olduğu yolundadır. Çok güçlü bir çocuk olan Zeus bir gün sütü ile beslendiği Amaltheia'nın bir boynuzunu kırar. Bu olay üzerine Zeus, elinde kalan boynuz parçasına her zaman için çeşitli nimetlerle doldurulmak veya dolu bulunmak gücünü bağışlar. Daha sonra bu boynuz Romalılarda "Cornu Capiae" adını alır ve keçilerin boynuzu bereket sembolü halini alır (33).

Tanrılar tanrısı Zeus, oğlu Dionysos'u, karısının kıskançlığından koruyabilmek için, bir dönem keçi kılığına sokar ve onu su perileri arasında büyütür (8, 22).

Yine Yunanistan'ın dağlık Arkadia bölgesinde sürülerin özellikle küçükbaş hayvanların ve çobanların tanrısı olan keçi ayaklı Pan yaşar. Doğduğunda keçi kafalı olan, alnında iki boynuz taşıyan, keçi ayaklı ve keçi kuyruklu Pan'ın sadece boynuzları ve keçi sakalı kalarak yüzü bir insan yüzüne dönüşür. Diğer dinlerdeki Şeytan motifinin keçi sakalını ve boynuzlarını Pan'dan aldığı ileri sürülür. Dağlarda otlayan koyun sürülerini uzun uzun izleyen Pan, aniden ormanların karanlığına dalar ve vahşi hayvanları kıvılcım saçan gözleriyle bulup öldürür(8, 14, 17,22, 29, 33, 38).

İskandinav mitolojisinde tanrı Thor'un arabasını iki keçi çeker. Tanrı acıktıkça bu keçileri kesip yemektedir. Sonra onları yeniden canlandırıp arabasına koşturmaktadır. Keçilerin yeniden canlanabilmeleri için, deri ve kemiklerine el sürülmemesi gerekmektedir. Tanrı Thor yine bir akşam vakti, bir köylünün evinde konaklarken, evin oğlu bu durumu bilmediği için ölü keçi kemiklerinden birinin ilğini emer. Tanrı, keçisi sakat kaldı diye bu olaya çok öfkelenir ve keçilerini köylüye bırakıp, köylünün oğullarına arabasını çekirtmeye başlar (22):

Eski Türklerde bazı boyların totemi ve tabusu keçidir.Hitit mitolojisinde de keçi motifi vardır. Kırgızlarda keçileri koruyan bir varlığa inanılır ve bu varlık "Çıçan Ata" olarak anılır. Altay Türklerinde de tufan olacağını ilk kez demir boynuzlu, gök yeleli bir keçi haber verir (41).

Tavşan

Hititlerde totem olarak kabul edilir; kutsal olduğuna inanılır ve eti yenmez (11). Eski Türklerde de totem olarak kabul edilir ve "12 Hayvanlı Türk Takvimi"nde 4. yıla adını vermiştir (41). Çin'de ay ile ilişkili olduğu düşünülerek, ağustos aylarının dolunaylarında adına festivaller düzenlenir. Tavşan, Antik Britanya'da da kutsal olarak kabul edilir. Antik Roma'da ise düzenlenen dini törenlerde çok önemli rolleri vardır ve halk tarafından eti yenilmez (39).

Kedi

Özellikle Eski Mısır'da çok kutsal bir hayvandır. Mısır'da, "Pahet" adında bir kedi-tanrıça vardır. Tapınağı bir kedi mezarlığı içindedir (22). Ayrıca bir de "Bastet" adı verilen kedi başlı bir Mısır bereket tanrıçası bulunmaktadır. Kendisi mutluluğun da tanrısıdır (22):

Eski Mısır'da eğer bir evdeki kedi doğal olarak ölürse, o evde oturanların hepsi yaslarını belli etmek için kaşlarını kazıtlar. Ölen kedi özel bir mezarlığa gömülür. Kedilerin mumyalandıkları ya da tunç tabutlar içerisinde toprağa verildikleri bildirilmiştir. Bir evde yangın çıktığında Mısırlılar, kendilerinden önce kedilerini yanmaktan kurtarmak amacıyla çevrelerinde bir çember oluştururlar. Bu şekilde, alevlerden korkan ve çılgına dönen panik içerisindeki kedilerin, alevlerin üzerine atlamalarına engel olurlar. Mısır ülkesinde tapılan bir tanrı ve bir totem olan kedilere gösterilen bu büyük ilgi ve derin sevgi, Hitit'lere ve Urartu'lara da yansımıştır (1,22). Eski Mısırlılar bazen, doğan güneş tanrısı Ra'yı, yılanı saldıran bir kedi şeklinde düşünürler ve bu şekilde şeytana karşı iyiliğin gücünü kedi ile sembolize ederler (39).

Kedi Yunan mitolojisinde pek yer almaz. Sadece tanrıça Artemis'in bazen kedi şekline dönüştüğü görülür (39). Kedi, ilk önce evcilleştirildiği Mısır'daki dokunulmazlığını ve ayrıcalıklı konumunu diğer uygarlıklarda çoğunlukla bulamamıştır. Öyle ki; Eski Mısır'da bir kediyi yanlışlıkla öldüren bir Romalı, Mısırlılarca evinde linç edilmiştir (8).

Karanlıkta, gözleri parlayıp bedenleri gözükmediği için kediler, daha sonraki dönemlerde kötü bir üne sahip olmuş ve tekin olmadıkları düşünülmüştür (39).

Köpek

Yunan mitolojisinde köpekler tanrıça Artemis'in arkadaşıdır. Artemis yanında hep bir köpekle beraber betimlenir. Homeros'un destanlarında insanların en yakın dostu ve koruyucusu olarak tanımlanır. Bu destanlardaki köpeklerin en ünlüsü Argos'dur. Unutulmuştur ve bakımsız bir pislik içinde yaşar. Argos kendisini gencecik bir köpek olarak bırakıp giden Odysseus'u beklemektedir. Uzun yıllar sonra Odysseus'u geri döndüğünde bir tek Argos tanır ama ayağa kalkamayacak kadar bitkindir ve gücü ancak kulaklarını ve kuyruklarını oynatmaya yeter ve biraz sonra da köpek ölür. Ayrıca, "Kerberos" adı verilen ve cehenneme bekçilik yapan yüz başlı bir köpek vardır. Onu yalnızca Herakles alt eder. Ölüsü olanlar Kerberos için mezarlıklara yiyecekler bırakırlar. Kerberos'un soyundan gelen köpeklerin günümüz Yunanistan'ında yaşadığı ileri sürülmektedir (16,25). Ancak yine de Eski Yunan'da köpekle ilgili anlatılar çok değildir (22,24,25).

Eski Türklerde köpek 12 hayvanlı takvimde 11. yılı simgeler (10). "Barak" adı verilen ve tüyleri çok uzun olan bir köpek Sumer'lerde olduğu gibi, Türklerde de kutsaldır. Şamanlar, Barak'a binerek göklere çıkarlar. Eski Türkler ayrıca, köpek başlı, sığır ayaklı bir ulusun varlığına inanırlar. Şamanlar boyunlarına köpek resim ve heykelleri takarlar. Kazak mitolojisinde "Kurmay" adlı bir kuşun yumurtasından, köpek yavruları çıktığı anlatılır. Büyük tanrı Ülgen, cansız olarak yarattığı ilk insanları kötülük tanrısı kardeşi Erlik'in şerrinden korumak için, köpeğe bekçilik görevi verir ancak Erlik köpeği kandıracaktır (22,41).

Arslan

Birçok mitolojide hayvanların en güçlüsü ve bundan ötürü de kralı sayılan arslan, güçlülük, yüreklilik ve güneşin simgesi olarak tanrılık özelliği de kazanmıştır (22, 39).

Mısır mitolojisinde tanrıça Tefnut (Tefnet); nemlilik/rutubet tanrıçası olarak bilinir ve arslan başlıdır (22). Mısır'da savaş tanrıçası kutsal bir hayvan olarak kabul edilen dişi arslan ilke temsil edilir (37). Ayrıca, kapıları kükreyen arslan motifleriyle süsleyen Mısır'lılar, tapınaklarına da arslan imajları yerleştirmişler ve bu şekilde arslanın koruyuculuk özelliğinden yararlanmışlardır (39). Eski İran'da ise ileriki süreçlerde, sfenks özelliğinde insan başlı arslanlar belirecektir (18). Babil ve Asur'da arslanlar avcılık için de eğitilmişlerdir. Babil'de savaş ve aşk tanrıçası İşhtar'ın yanında hep bir arslan vardır. Sumer güneş tanrısı Marduk ise, gücünü sembolize eden bir arslana sahiptir (39).

Hint mitolojisinde tanrı Vişnu, dokuz kez yeryüzüne inmiş ve her birinde de başka bir kişilikte görünmüştür. Tanrı Vişnu, yeryüzüne dördüncü inişinde arslan olarak belirmiştir (22). Arslan hint mitolojisinde kuzeyin koruyucusudur. Ayrıca Budizm'de yasaları arslan korur (39).

Çin mitolojisinde ise arslan genellikle, bir küre ya da bir top ile birlikte düşünülür. Bu topun, yumurtayı belki de dünyayı temsil ettiğine inanılır. Ayrıca, erkek arslanların pençelerinden süt salgıladıkları belirtilmiştir.(6).

Arslan, Yunan mitolojisinde de kullanılmış bir güçlülük simgesidir. İnsanlaştırılan tanrılara karşı, tanrılaştırılan bir insan olan Herakles, zaman içerisinde bir masal kahramanına dönüşmüş ve Yunan kahramanlığının ve cesaretinin simgesi sayılmıştır (9,22). Herakles, bir çok mitolojik öyküye sahne olan Kitharion dağlarının ormanlarına korku salan Kitharion arslanını öldürmüştür. Herakles ayrıca, Nemea bölgesini kasıp kavuran ve canavarlardan doğmuş Nemea arslanını okları ve topuzu ile alt edemeyince, kolları arasına almış ve elleriyle boğarak öldürmüştür. Binbir güçlülükle yüzdüğü postunu da kendisine zırh edinmiştir (9,22).

Yine Yunan mitolojisinde oğullarından biri, bir arslan tarafından parçalanmış kral Megareus, kızını, oğlunu öldüren arslanın hakından gelecek adama vereceğini bildirir. Bu işe, tanrılar tanrısı Zeus'un torunlarından Alkathoos talip olur ve arslanı öldürüp kızla birlikte krallığa da sahip olur (9).

Afrika kıtasının bazı bölgelerinde hayvan-insan miti çok yaygındır. Bu inanca göre bazı insanların ruhlarını hayvanlara göç ederler. Bu olgunun en sık rastlanan örneklerinden biri de arslan-insanlardır. Eğer ruhun içine girdiği hayvan vurulup öldürülürse, ruhun gerçek sahibi olan insanın da hemen öleceğine inanılır (40).

İngiltere Krallığının "Lyonesse" (Dişi Arslan) adına kurulduğu yolunda söylenceler vardır. Efsanevi Kral Arthur dönemi kraliçelerinden birinin adı Lyonos'dur. Oysa arslan, Britanya adasının doğal hayvanlarından biri değildir. Arslan simgesi ve olgusunu İngiltere'ye Romalılar götürmüş olabilir. Romalı'lar da arslan simgesini, tanrıça Kybele ile beraber Anadolu'daki uygarlıklardan almış olabilirler (8).

Bir çok kahramanın arslanlar tarafından büyütüldüğü, bir çok ulusun da arslanlar tarafından emzirilen, büyütülen ve eğitilen bir atanın soyundan türediği (Moğollar gibi) ileri sürülmüştür (22). Anadolu mitolojisinde genellikle yiğitliği ve koruyuculuğu simgeleyen arslanların; şehirlerin, konakların ve tapınakların giriş kapılarında kabartmalarına ya da heykellerine rastlanır (12). Ana tanrıça Kybele, otururken ve hatta doğum yaparken, her iki yanında bulunan dişi ve erkek arslanlara dayanır. Tüm hayvanların kraliçesi (Potnia theron) 'de olan Kybele, doğa üstüne var olan sonsuz egemenliğinin bir simgesi olarak arslanlarını yanından ayırmaz. Hitit'li tanrılarının arabalarını ise arslanların çektiğine inanılır (8,22).

Kaplan

Özellikle, Asya halklarının mitolojilerinde önemli bir yer tutar. Kaplan, ateşin yeraltı ya da gökyüzünden çalınarak insana getirilmesinde önemli rol üstlenmiştir (36). Çin mitolojisi kaplan motifinden yana çok zengindir (31).

Eski Türklerde bazen bir ruh, bazen bir tanrı olduğuna inanılan kaplan, 12 hayvanlı takvimde üçüncü yıla adını vermiştir (6,10,41). Erken dönemde Türkler tarafından bir tabu olarak kabul edilmiş, saygı gösterilmiş ve öldürülmemiştir. Tibet'lilerde ise kaplanın koruyucu bir ruh olduğu inancı yaygındır (6, 41). Aynı şekilde pars ve vaşak'da tabu olarak kabul edilmiş ve öldürülmemişlerdir. Jaguar'ın ise Güney Amerika'da çok önemli bir yeri vardır. Çünkü bu hayvan, onun ruhuna sahip olan şamanlar için bir güç kaynağıdır. Şamanların öldükten sonra, jaguar'ların içinde yaşadığına inanılır (39).

Kurt

Türk mitolojisinin ilahıdır. Türkler, atalarının boz renkli bir kurt olduğuna, bazı Moğol boyları ise erkek bir kurtla dişi bir geyiğin birleşmesinden türediklerine inanırlar (22). Kurt bir totemdir. O bir hayvan-ata veya hayvan-ana sembolüdür. Ayrıca bir türeme sembolüdür. Bazı Türk boyları, alacalı renkli ve kurt şeklindeki bir ilahın, bir hükümdar kızı ile birleşmesinden doğduklarına inanırlar. Kurtlarla evlenip yeni boylar oluşturma ve kurtlardan gebe kalma öyküleri Türkler arasında çok yaygındır. Kurttan türeme efsanesi Göktürk'lerde de vardır (6,22,41).

Orta Asya Türk'lerindeki boz renkli kurt inancı, ilkel totemciliğin bir kalıntısıdır. Hemen tüm Türk boyları, bir bozkurtun varlığına inanırlar. Türklerin ünlü Bozkurt ve Ergenekon destanlarında kurt motifi hep öndedir (6,35,41). Türklerde genellikle kurt öldürmek iyi sayılmaz. Uğurlu, hayırlı ve şifa verici bir hayvan olduğuna yönelik düşünceler yoğunluktadır (41).

Bazı Moğol boyları ise, Borte-Çine adını verdikleri erkek bozkurtun, dişi akgeyik Goa-Maral ile çiftleşmesi sonucu doğan "Bataçıhan"ın ataları olduğuna inanırlar (22).

Anadolu mitolojilerinde kurt motifi; Hitit'lerle ortaya çıkar. Hitit'lerde kurt tanrının yoldaşdır. Orman tanrıları kurtları çok severler ve onları yanlarından ayırmazlar. Ancak Hitit'lerde kurt kesinlikle bir totem değildir (12).

Roma İmparatorluğunun kurucuları olarak kabul edilen Romus ve Romulus'un öyküleri de kurt motifinin kullanıldığı ilginç bir öyküdür. Savaş tanrısı Mars'ın oğulları olan Romus ve Romulus'u Tiber nehri kıyılarında bulup emziren yine bir dişi kurttur (7).

İskandinav mitolojisinde Fenris adı verilen son derece yırtıcı bir kurt vardır. Bu vahşi kurt, savaş tanrısı Odin'i yok eder (8,22). Ancak tanrı Odin, her zaman yanında iki kurtla betimlenecektir. Ayrıca İskandinav'lar, güneş ile ay'ın peşine iki tane vahşi kurtun takıldığını düşünürler. Bu nedenle ay ve güneş sürekli hareket halindedir (22).

Tilki

Özellikle Japon mitolojisinde çok kutsaldır. Tilki, Pirinç tanrısı ile eş tutulacak derecede kutsaldır. Bu adet, Japonların çok eski dönemlerinden kalmıştır. Tüm tapınaklarda tilki resimleri ve kabartmaları göze çarpar. Bir inanca göre de; tilki insanın içine et ile tırnak arasından girer ve insanın içinde bağımsız olarak yaşayarak "tilki hastalığı " adı verilen bir akıl hastalığına neden olur. Bu hastalığa yakalananlara "tilki basmış" denir (22). Tilki'lerin diğer doğu kültürleri ve Amerikan yerlilerince şekil değiştirdiklerine ve doğaüstü güçlerle dolu olduklarına inanılır (39).

Eski Yunan mitolojisinde, Teumessos dağlarında yaşayan ve Teumessos tilkisi olarak adlandırılan bir tilki vardır. Thebai ülkesine tanrı Dyonyos'un bela ettiği bu yırtıcı ve insan yiyen canavarı kimse yakalayamaz. Sonunda Kephalos ev köpeği Prokris ile gelir ve köpek ganimetini kovalar. Tanrılar, ikisi de son derece hızlı koşan bu hayvanların berabere biten koşu yarışmasını onları taşa çevirerek bitirirler (14,22).

Ayı

Dünyanın bir çok yerinde insanların atası sayılması ve içinde kutsal bir yaratığın daha doğrusu tanrı'nın ruhunun yaşadığı inancı, ayı kültünün doğmasına yol açmıştır (22, 36). Ayı'yı öldürmekle, içinde taşıdığı kutsal varlığın da özgürlüğüne kavuşacağı inancı yaygındır. Böylece, dünyaya ait bedeninin tutsaklığından kurtulan kutsal varlık, kendisini kurtaranlara da mutluluk getirecektir. Ayı ile ilgili inanç ve törenler, taş devrine değin uzanır. En çok Kuzey Asya ve Kuzey Amerika yerlilerinin mitolojilerinde yer alır. Ayı ile ilgili rütüeller, uzun süreli bir uğraşlar bütünüdür. Burada, tanrı ya da tanrılar için kurban verilmesi farklı bir boyutta değerlendirilerek, zaman içerisinde tanrının kendisinin kurban edilmesi şeklinde bir uygulamaya dönüşmüştür (36). Bu yörelerde şamanlar, ölümün bir ayının sırtında yolculuk ettiğine inanırlar (39).

Ayılara tapma, yalnızca Asya ve Amerika ile Afrika ülkelerine özgü olmayıp, Kelt'ler ve Cermen'ler arasında da yaygın bir inançtır. Bugün Bern, Berlin gibi kentlerin sembollerinin ayı oluşu, Artio adındaki Kelt ayı-tanrıçasından köken alan bir uygulamadır (22). Güç ve korumanın simgesi olan ayıların kış uykularına yatmaları ve bu uykunun bir çok topluluk tarafından ölüm olarak değerlendirilmesi nedeniyle, kış uykusundan kalkan ayıların ruhlarının yeniden doğduğuna inanılır. Yine Amerikan yerlileri, kış uykuları nedeniyle ayıların doğaüstü güçlerle ilişki içerisinde olduklarına ve siyah ayıların ise batının koruyucusu olduğuna inanırlar (39).

Sumer mitolojisinde yer almayan ayı motifine, Hint mitolojisinde kral ya da lider konumunda rastlanılır (6, 30).

Yunan mitolojisinde tanrıça Artemis'in yanındaki perilerden biri olan Kallisto, tanrılar tanrısı Zeus'tan hamile kalınca, bakire Artemis onu dışı bir ayı haline getirir ve Zeus'da onu gökyüzünde "Büyükayı Takımyıldızı"nın arasına yerleştirir. Ayrıca, Yunanlı bir avcı kız olan Atalante'yi, bir

dönem ayıların emzirerek büyötmeleri dışında, antik Yunan'da ayıyı konu edinen mitolojik bir motife rastlanmaz (9, 33).

Çin'in kuzey kavimlerinden Gavli'lerin hükömdar ailesinin, bir sihirbaz ile bir ayının evliliğinden oluştuğuna inanılır (6).

Eski Türklerin şamanlık inançlarında da, ayı kutsal bir hayvandır. Ayı, orman ruhlarının temsilcisi ve ormanın tanrısıdır. Ayı-tanrı'ya Kıpçak Türkleri "Baba" derler ve bir tabu olarak ormana girdiklerinde ayının adını anmazlar. Bazı Türk boyları gibi Başkurt'lar da, atalarının ayı olduğuna ve ondan türediklerine inanırlar.

Kızılderililer ise ayının, gökyüzündeki "Büyökayı Takımyıldızı"nı oluşturduğuna inanırlar (32).

Çakal

Eski Mısır'da ölülerin ve mezarlıkların tanrısı olan Anubis'in, çakal başlı ve insan gövdeli olduğü düşünölür. Ölülere öte dünyanın yolunu gösteren, onları oraya ulaştıran çakal başlı Anubis'in, mumyalama tekniğinin de kurucusu olduğuna inanılır (22).

Geyik

Yunan mitolojisinde altın boynuzlu, tunç ayaklı bir geyik vardır. Kyrenia geyiğü adı verilen bu hayvan, tanrı Apollon, tanrıça Artemis ve tanrıça Afrodit'in koruduğü sihirli bir hayvandır. Herakles onu bir yıl kovalar ve sonunda okla yaralayarak yakalar (8, 14, 22). Antik Yunan'da yaman bir avcı olan Aktaion, bununla çok fazla övünölce, tanrıça Artemis onu bir geyik haline dönöştüröl ve 50 köpeğünü üzerine saldırtarak onu parçalatır (8). Tanrıça Artemis, bazen geyik kılığına girer. Yine böyle bir gün, Naksos adasında avlanan iki kardeşin karşısına çıkar ve onları peşine düşölerek bir uçurumdan aşağıya yuvarlanmalarına neden olur (22).

Eskimolar tarafından Ren geyiğü-tanrıça olarak kabul edilen ve "Pinga" adı verilen geyik, bütün hayvanların koruyucusudur. Nerede bulunduğü ve ne biçimde olduğü, hiç kimse tarafından bilinemez çünkü, kendisi kimseye gözükmez (22). Amerikan yerlilerince geyik, tanrılar yolunun rehberi olarak kabul edilir. İrlanda ve Galya'da geyiklerin ruhları, bir sonraki yaşama aktardıklarına inanılır. Kelt efsanelerinde beyaz geyik motifine çok sık olarak rastlanılır. Hint Veda'larında da geyiğün, rüzgar tanrısını temsil ettiğü anlatılır (39).

Eski Anadolu mitolojisinde, insanların alın yazılarına egemen olan Hitit kader tanrısı Runda, yanında hep bir geyikle dolaştığından, geyik Hitit'lerce kutsal olarak algılanmıştır (13).

Runda, ayrıca bir av tanrısı niteliğü de taşımaktadır. Onun bir kartalı, bir değneğü ve bir geyiğü bulunmaktadır. Runda, daha sonraki çağlarda Avrupa'nın çeşitli mitolojilerine de girerek oradaki tanrılar ile kaynaşacaktır (13,22).

Eski Türk'lerde geyik, kutsal bir hayvan ve bir totem olarak değerlendirilir. Oğuz Kağan destanında Oğuz Kaan, ormandaki canavarı yakalamak için yemlik olarak bir geyiği ağaca bağlar. Moğol ve Tatar'larda da geyik, yol gösterici ve kurtarıcıdır (41).

Fil

Hint ve Afrika mitolojilerinde, bu ağır ve barışçıl hayvan değişik biçimlerde izlenir. Hint mitolojisinde Buddha, dünyaya beşyüzelli gelişinden birinde de fil kılığına bürünür. Himalaya dağlarında fillerin kralı olur ve iki fil karısı vardır (22).

Afrika'da ise bazı kabileler, fil avı sırasında filin üzerine mızrak atarken, bir yandan da file; kendilerini öldürmemesini ve kendisinin çok güçlü olduğunu söylerler. Fil öldürülünce, ölümünün ona bir kaza olduğu söylenir ve ondan özürler dilenir. Filin hortumu da ölümünden sonra büyük bir törenle gömülür (15).

Maymun

Eski Mısır'da herşeyi yaratan ve yazıyı bulan hekim-tanrı Thot maymun kılığına girer ve öyle betimlenir. Maymunun yaşadığı coğrafyada yer alan uygarlıkların çoğunda maymuna tapınma olayı görülmektedir (22).

Fare

Eski Türkler ve Çinli'lerce kutsal kabul edilir. Türklerin 12 hayvanlı takviminde ilk yıl fare yılıdır. Buna bağlı olarak da eski Asya toplumlarında kedi pek sevilmez (41). Sadece Mısır'da fareye de tapıldığı bilinmektedir (22).

Tartışma ve Sonuç

İnsanlık tarihinde din düşüncesinin temel evreleri olarak kabul edilen zoomorfizm ve antropomorfizm birbirini izlemiştir (1,22). Başlangıçta, vahşi hayvanlara karşı savunmasız ve zayıf olan insanlar, hayvanlar arasından totemler edinmiş ve onların içindeki ruha (anima) tapmışlardır (1,4). Zoomorfik evre olarak adlandırılan bu evrede sadece güçlü ve yırtıcı değil, sevimli hayvanlara da tapıldığı görülür. Zaman içerisinde uygarlığını şekillendiren ve hayvanları evciltmeyi başaran insanlar, zoomorfik evreden çıkarak yarı hayvan-yarı insan tanrılar evresi (sfenks dönemi) ve daha sonra da tanrılarının tümüyle insan olarak algılandığı antropomorfik evreye girmişlerdir (22). Bu dönem, insanların hayvanlara karşı kesin ve kayıtsız üstünlüklerini simgeledikleri bir evredir. Antropomorfik evrede tanrılar, gerek gördükleri takdirde istedikleri hayvanların biçimine dönüşebilirler (9,11,12,21,29,33). Çünkü bu dönüşümü yapabilecek zeka ve yeteneğe sahiptirler. Bu şekilde diğer insanları ve hayvanları cezalandıran ya da kandıran tanrılar, bir süre sonra yeniden insan biçimine yükselirler (9,11,12,21,29,33). Bu şekilde hayvanları kullanan insan biçimli bu tanrılarının bir yerde, dünyanın sahibinin ve efendisinin insan olduğu fikrinin çıkış kaynağını da oluşturdukları ve

dolayısıyla, daha sonraki dönemlerde yaygınlaşacak olan tek tanrı dinlerinde insan-hayvan ilişkilerinin insan lehine olacak şekilde yorumlanmasına neden oldukları ileri sürülebilir.

Eskiçağ uygarlıklarının bir kısmında, hayvan haklarına özen gösterildiği ve hayvanların yaşama haklarına karşı oluşan tecavüzlere ciddi cezalar verildiği bildirilmektedir (10,23). Bu uygulamanın, zoomorfik dönemden köken alan bir uygulama olduğu, antropomorfik toplumlarda bu duyarlılığın azaldığı ya da ortadan kalktığı ve bunun etkilerinin daha sonra tek tanrı inancını benimseyen toplumlarda da devam ettiği düşünülebilir. Bu konunun ileriki dönemlerde, tek tanrı inancına sahip büyük dinlerde hayvanın konumun irdelleyen yeni ve kapsamlı veteriner hekimliği tarihi çalışmalarıyla aydınlatılabileceği düşünülmektedir.

Görüldüğü gibi, tek tanrı dinler öncesi dönemde, insan yaşamında bir çok yönlerden etkili olan hayvanların, dini alandaki ağırlıklarının, gelişen insan uygarlığı karşısında gerileyerek azaldığı ve insan-hayvan birlikteliğinin soyut bir evreden, güçlü ekonomik ve sosyal temelleri olan, insanın denetimi altındaki somut bir evreye doğru geçiş yaptığı ileri sürülebilir. Hayvanların, tarih boyunca insanın ürettiği tüm bilim ve teknoloji ürünlerinde büyük emeği ve katkısı bulunduğu düşüncesinden hareketle, gezegenimizdeki ekolojik dengeler kadar, insanın düşünsel ürünleri olan mitoloji, destan, masal, resim, heykel ve diğer sanat dalları için de önemli bir hammadde kaynağı olduğu dikkate alınırsa; kültürel, biyolojik ve ekolojik zenginliklerin ve dengelerin devamı için gelecekte de özenle korunmaları gerektiği sonucuna varılabilir.

Kaynaklar

- 1. Anonim (1977):** Dinler Tarihi ve Ansiklopedisi. Gelişim Yayınları. Gelişim Basım ve Yayımları A.Ş. İstanbul: 481-722.
- 2. Anonim (1978):** Upanişadlar -Tanrının Soluğu- (Der. Mehmet Ali Işım). Dergah Yayınları. İstanbul:92.
- 3. Campbell, J. (1992):** İlkel Mitoloji-Tanrının Maskeleri- (Çev. Kudret Emiroğlu). İmge Kitabevi. Ankara: 357-368.
- 4. Challaye, F. (1960):** Dinler Tarihi. (Çev. Samih Tiryakioğlu). Varlık Yayınları. İstanbul: 5-21.
- 5. Çağdaş, K. (1974):** Hint Eski Çağ Kültürüne Giriş. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 234. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara: 74.
- 6. Çoruhlu, Y. (1995):** Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi. Seyran Kitapçılık. İstanbul: 1-286.
- 7. Demircioğlu, H. (1987):** Roma Tarihi. I. Kısım - Cumhuriyet. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara : 36-40.
- 8. Ergener, R. (1988):** Anatanrıçalar Diyarı Anadolu. Yalçın Yayınları. İstanbul: 49-60.

9. Erhat, A. (1984): Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi. İstanbul:1-325.
10. Erk, N. (1978): Veteriner Tarihi. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları. No: 195. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara:1-26.
11. Eyuboğlu, İ. Z. (1981): Anadolu Uygarlığı. Der Yayınları. İstanbul: 118-124.
12. Eyuboğlu, İ. Z. (1987): Anadolu İnançları-Anadolu Mitolojisi. Geçit Kitabevi. İstanbul 1-183.
13. Eyuboğlu, İ. Z. (1990): Tanrı Yaratan Toprak:Anadolu. Der Yayınları. İstanbul: 1-332.
14. Fink, G. (1997): Antik Mitolojide Kim Kimdir (Çev. Ümit Öztürk). Kabalcı Yayınevi. Kültür Tarihi Dizisi. İstanbul: 1-355.
15. Frazer, J. G. (1992): Altın Dal II (Çev. Mehmet H. Doğan). Payel Yayınları. İstanbul: 1-39.
16. Friedell, E. (1999): Antik Yunan'ın Kültür Tarihi. Hristiyanlık Öncesi yaşam ve Efsane. (Çev. Necati Aça). Dost Kitabevi. Ankara: 1-310
17. Granger, E. (1983): Mitoloji. (Çev. Nurullah Ataç). Cem Yayınevi. İstanbul: 1-116.
18. Günaltay, Ş. (1987): İran Tarihi.I. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara : 79-80.
19. Günaltay, Ş. (1987): Türk Tarihinin İlk Devirlerinden. Yakın Şark- Elam ve Mezopotamya. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara : VI+607.
20. Kabağağaçlı, C. Ş. (1974): Anadolu Efsaneleri. Yeditepe Yayınları. İstanbul: 1-142.
21. Kabağağaçlı, Ç. Ş. (1983): Anadolu Tanrıları. Bilgi Yayınevi. Ankara:1-141.
22. Hançerlioğlu; O. (1975): İnanç Sözlüğü. Remzi Kitabevi. İstanbul: 1-861.
23. Herodotos (1983): Herodot Tarihi. Remzi Kitabevi. İstanbul: 105-115.
24. Homeros (1981): İlyada (Çev. Azra Erhat- A. Kadir). Sander Yayınları. İstanbul: 1-622.
25. Homeros (1984): Odysseia (Çev. Azra Erhat- A. Kadir). Cem Yayınları. İstanbul: 1-430.
26. Hooke, S. H. (1991): Ortadoğu Mitolojisi (Çev. Alaeddin Şenel). İmge Kitabevi. Ankara: 1-224.
27. İnan, A. (1987): Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 219-231.
28. Kısakürek, N. F. (1984): At'a Senfoni. Büyük Doğu Yayınları. İstanbul: 29-30.
29. Kozanoğlu, M. T. (1992): Yunan Mitolojisi. Mitologya Yayıncılık. İstanbul: 1-256.
30. Kramer, S. N. (1990): Tarih Sumer'de Başlar (Çev. Muazzez İlmiye Çığ). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 106-108.
31. Mackenzie, D. A. (1996): Çin-Japon Mitolojisi (Çev. Koray Akten). İmge Kitabevi. Ankara: 49-80.
32. Marriott, A., Rachlin, C. K. (1994): Kızılderili Mitolojisi (Çev. Ünsal Özünlü). İmge Kitabevi. Ankara: 1-294.
33. Necatigil, B. (1988): 100 Soruda Mitologya. GerçekYayınevi. İstanbul: 1-144.
34. Orkun, H. N. (1954): Eski Türklerde Evcil Hayvanların Tarihçesi. Yeni Matbaa. Ankara: 1-43.

- 35. Ögel, B. (1993):** Türk Mitolojisi I. Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi. istanbul:1-87.
- 36. Örnek, S. V. (1988):** 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane. Gerçek Yayınevi. İstanbul: 1-231.
- 37. Özer, Y. Z. (1987):** Mısır Tarihi.Türk Tarih Kurumu Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 55-57.
- 38. Peterich, E. (1959):** Küçük Yunan Mitologyası (Çev. Yakup Baydar). Maarif Basımevi. Ankara: XIII + 1-166.
- 39. Telesco, P. (1995):** Folkways. Llewellyn Publications. St. Paul, Minnesota USA.:21-44.
- 40. Topuz, H. (1971):** Kara Afrika. Milliyet Yayınları. İstanbul: 203-259.
- 41. Uraz, M. (1992):** Türk Mitolojisi. Mitologya Yayınları. İstanbul: 1-340.